

Fornleifaskráning vegna fyrirhugaðs inntakslóns fyrir Laxárstöðvar

Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Birna Lárusdóttir

Fornleifastofnun Íslands
FS215-03111
Reykjavík

Forsíðumynd er af beitarhúsum og sundlaug á bakka Laxár (SÞ-228:012 og 018)

Ritraðarnúmer Landsvirkjunar á skýrslunni er: LV 2003/119

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is

Efnisyfirlit

1. Inngangur.....	3
2. Áhrif framkvæmda á fornleifar.....	5
3. Fyrri fornleifakönnun.....	7
4. Byggðasaga.....	8
5. Fornleifaskrá.....	10
6. Minjar í hættu í Laxárdal.....	18
6.1 Minjar í hættu miðað 10 m lónborðshækkun	19
6.2 Minjar í hættu miðað 12 m lónborðshækkun.....	19
7. Niðurlag.....	21
Heimildaskrá.....	22

Skrá yfir kort

Kort 1: Fornleifar í hættu miðað við 10 m hækkun stíflu

Kort 2: Fornleifar í hættu miðað við 12 m hækkun stíflu

1. Inngangur

Landsvirkjun áformar að hækka núverandi stíflu efst í Laxárgljúfri og mynda lítið inntakslón. Stefnt er á að hækkun um 10-12 m. Að ósk Landsvirkjunar gerði Fornleifastofnun Íslands könnun á fornleifum á því svæði sem kann að fara undir vatn við hækkun stíflunnar. Hafði Hönnun hf. milligöngu um verkið og veitti aðstoð við upplýsingaöflun og undirbúning.

Fornleifastofnun hafði áður unnið svæðisskráningu fyrir allt svæðið og flýtti það nokkuð fyrir undirbúningi vettvangsvinnunnar. Áður en farið var á vettvang var rætt við heimildamenn um svæðið. Vettvangsvinna fór fram í fyrri hluta ágústmánaðar. Þá var gengið um allt svæðið og leitað fornleifa. Rannsóknarsvæðið er meðfram bökkum Laxár. Það nær frá fyrirhugaðri stíflu og 1800-2000 m til suðurs inn Laxárdal.

Efnisskipan í þessari skýrslu er svipuð og í öðrum skýrslum um mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar.¹ Á eftir inngangi er kafli um mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar þar sem m.a. er gefið yfirlit um löggjöf og aðferðir við fornleifaskráningu (2. kafli). Þá er greint frá fyrri fornleifarannsóknum á skráningarsvæðinu (3. kafli) og byggðasögu þess (4. kafli). Síðan er birt skrá yfir fornleifastaði sem kannaðir voru í ágúst 2003 (5. kafli). Í 6. kafla er rætt um minjar sem eru í hættu í Laxárdal, annars vegar ef yfirborðshækkun verður 10 m og hins vegar verði hún um 12 m. Í 7. kafla er svo niðurlag.

Fornleifaskráning í Laxárdal var gerð af Birnu Lárusdóttur og Elínu Ósk Hreiðarsdóttur og er sú síðarnefnda höfundur skýrslu þessarar. Verkið var unnið undir stjórn Adolfs Friðrikssonar. Loftmynd sem sýnir dreifingu fornleifa á því svæði sem fer undir vatn er aftan við skýrslu.

Þeim heimildamönnum sem lögðu skrásetjurum lið eru færðar kærar þakkir fyrir aðstoðina.

¹ Sbr. Orri Vésteinsson. *Fornleifakönnun: Jarðgöng milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar*. Reykjavík 2001. Fornleifastofnun Íslands. FS141-01061.

2. Áhrif framkvæmda á fornleifar

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sérílagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdaglegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathuganir en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum, og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir.

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr. 107, 2001), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar:

10. gr.: “Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins.”

13. gr.: “Nú finnast fornleifar sem áður voru ókunnar og skal finnandi þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornleifar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd uns fengin er ákvörðun Fornleifaverndar ríkisins um hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum.”

Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mó gröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Ef mannvistarleifar sem falla undir ofangreinda skilgreiningu finnast á fyrirhuguðu framkvæmdasvæði, þá þarf að leita heimildar til að hreyfa við þeim. Í 14. gr. þjóðminjalaga segir m.a.: "Nú telur ... sá sem stjórnar opinberum framkvæmdum, að hann þurfi að gera jarðrask, svo sem vegna vegagerðar, veitulagnar, framræslu eða skógræktar, er haggð geti við fornleifum og skal hann þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá því áður en hafist er handa við verkið. Lýst skal nákvæmlega breytingum þeim er af framkvæmd mundi leiða. Fornleifavernd ríkisins ákveður hvort og hvenær framkvæmd megi hefja og með hvaða skilmálum. Við allar meiri háttar framkvæmdir ... skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum."

3. Fyrri fornleifakönnun

Mikill áhugi var á fornaldarminjum í Danmörku í upphafi 19. aldar og lét konungleg nefnd um varðveislu fornminja skrá merkar minjar í öllu Danaveldi. Árið 1817 voru sendir út spurningalistar til sóknarpresta á Íslandi og þeir beðnir að gera grein fyrir fornum mannvirkjum og gripum sem fundust í sóknum þeirra. Svörin sem bárust nefndinni á næstu árum eru mjög misjöfn að lengd og gæðum og frá sumum prestum komu engin. Í svörum frá prestum á því svæði sem skráð var í Laxárdal var ekki minnst á neinar fornleifar.²

Skipulegar rannsóknir á Íslendingasögum áttu blómaskeið á seinni hluta 19. aldar, og voru þær, af hálfu Íslendinga að minnsta kosti, tengdar sjálfstæðisbaráttunni og þörf Íslendinga fyrir skýra mynd af eigin fortíð. Á þessum tíma gerðu menn sér grein fyrir að ein helsta leiðin til að sannreyna að hversu miklu leyti sögunar segðu frá raunverulegum atburðum var að athuga staða- og leiðalýsingar þeirra. Í þeim tilgangi reið danski handritafræðingurinn Kristian Kålund um landið á árunum 1872-74, með Íslendingasögurnar í hnakktöskunni og kannaði staði og leiðir sem lýst er í sögunum. Í Aðaldal getur hann um nokkra staði sem nefndir eru í fornsögunum og er Presthvammur þeirra á meðal. Greinilegt er á frásögn hans að hann hefur ekki skoðað alla staðina sjálfur og styðst við lýsingar annarra hér eins og svo víða annarsstaðar.³

Árið 1879 var Hið íslenska fornleifafélag stofnað og var markmið þess meðal annars að kanna forn mannvirki og einkum þau sem tengdust fornsögunum og samfélagi þjóðveldisaldar. Félagið gerði út leiðangra á sumrin til að kanna sögustaði og safna forngripum og var Sigurður Vigfússon gullsmiður og fornfræðingur aðal rannsóknarmaður félagsins fyrstu tíu árin, en ekki er að sjá að hann hafi komið á skráningarsvæðið.

Fornleifastofnun Íslands vann s.k. svæðisskráningu fyrir allt svæðið árið 2001.⁴ Utan þessa hafa ekki verið gerðar fornleifarannsóknir á því svæði sem tekið var út í ágúst 2003 fyrr en þá.

² FF, 599-608

³ KK III, 113-122

⁴ Hildur Gestdóttir og Sædis Gunnarsdóttir. 2001. *Menningarminjar í Aðaldal, Kinn og Bárðardal. Svæðisskráning*. Reykjavík. Fornleifastofnun Íslands. FS129-00111 og Guðrún Alda Gísladóttir og Orri Vésteinsson. 2001. *Menningarminjar í Reykdælahreppi. Svæðisskráning*. Reykjavík. Fornleifastofnun Íslands. FS151-01021.

4. Byggðasaga

Samkvæmt Landnámu námu bræðurnir Héðinn og Höskuldur Þorsteinssynir land fyrir innan Tunguheiði. Þeir skiptu landnáminu á milli sín og bjó Héðinn á Héðinshöfða og er landsvæði hans utan skráningarsvæðisins en Höskuldur bjó á Skörðum. Um efri mörk landnáms þeirra er erfitt að dæma og af lýsingunni mætti skilja sem svo að landnám þeirra hefði náð allt upp til Mývatns. Það verður þó að teljast ólíklegt vegna þess að landnám Grenjaðar er þar fyrir á parti þó ljóst sé að Aðaldalur austan Laxár fellur innan landnáms Höskuldar.⁵ Grenjaður Hrappsson nam Þegjandadal og Kraunaheiði, Þorgerðarfell og Laxárdal neðan, og bjó á Grenjaðarstað. Ekki er ljóst hvar landnám Grenjaðar mætir landi Höskuldar en Haraldur Matthíasson telur líklegast að Grenjaður hafi numið báða dalina, Þegjandadal og Laxárdal, niður að gljúfrum og fossum sem þar eru og þar taki land Höskuldar við.⁶ Fóstbræðurnir Vestmaður og Úlfur námu Reykjadal allan vestan við Laxá og upp til Vestmannsvatns og nær þetta landnám yfir nær allan Aðaldælahrepp, að undanskildu landnámi Höskuldar og Grenjaðar. Ekki er þess getið hvar Vestmaður bjó en líklegt að það hafi verið við vatnið sem ber nafn hans en Úlfur bjó undir Skrattafelli og hafa menn getið sér þess til að það sé sama og Ytra-Fjall.⁷

Engin sérstök ástæða er til þess að rengja þessar frásagnir af landnámi í Aðaldal en fleiri jarða er ekki getið í Landnámu. Sóknarkirkjur í dalnum voru þrjár, á Grenjaðarstað, í Nesi og Múla. Eins og áður sagði er sennilegt að byggð hafi hafist snemma á jörðum þar sem kirkjur voru. Ekki er ólíklegt að bænhus hafi verið í Presthvammi þó ekki sé hægt um það að fullyrða. Ekki hefur fundist kuml í þeim hluta Laxárdals sem skráður var í ágúst 2003 og hjálpar það því ekki við að ráða í byggðarsögu svæðisins.

Eftir að landnámskjarnar og bestu jarðirnar hafa byggst upp myndast sumsstaðar s.k. jaðarsvæði. Jaðarsvæðunum má skipta í tvennt, annarsvegar eru jarðir sem líta má á sem skipulagða byggð frá landnámskjörnunum sem líklegt er að hafi byggst þegar á 10. öld, og hinsvegar eiginleg jaðarsvæði þar sem byggð hefur ávallt verið óstöðug. Í fyrra flokkinum er t.d. neðsti hluti Laxárdals, jarðirnar Ásgeirsstaðir og Birningsstaðir sem voru afbýli frá Grenjaðarstað. Hugsanlegt er að skipulögð byggð af þessu tagi hafi sumsstaðar verið mun þéttari í fyrstu.

⁵ ÍF I, 275-276

⁶ ÍF I, 278-279; Haraldur Matthíasson: *Landið og landnáma*, 335

⁷ ÍF I, 276

Afar sérstakt er við byggðaskipun í Aðaldal að tvær stórjarðir, hvor með sína höfuðkirkju eru þar hlið við hlið. Múli og Grenjaðarstaður voru þær tvær kirkjur á Íslandi á miðöldum sem flesta höfðu presta og djákna, og kemst það starfslið einna næst klaustrunum að fjölda. Allsstaðar annarsstaðar voru slíkar stofnanir langt hver frá annarri, enda þurftu þær yfirleitt stór svæði til að standa undir rekstri sínum. Það að tvö stórbýli risu í örskotsfjarlægð hvort frá öðru bendir til að á landnámsöld hafi myndast sterkur byggðakjarni við mynni Þegjandadals og má ætla að þar hafi kjarninn í hinni upphaflegu byggð í Aðaldal verið.

Presthvamms er getið Reykdælu sem rituð er á 13. öld.⁸ Nokkuð er um að jarðir séu nefndar í fornum skjölum, bæði máldögum kirkna og sölu- og vitnisburðarbréfum. Í máldaga Grenjaðarstaðakirkju frá 1318 er m.a. getið um Brúarland.⁹

Flest lögbýli sem ekki eru nefnd í skjölum fyrr en á 17. eða 18. öld eru líklega byggð miklu fyrr og má ætla þar út frá dýrleika jarðanna, landamerkjum og hjáleigum sem hafa byggst út frá þeim. Einnig er líklegt að fjöldi hjáleigna hafi byggst snemma í þessari blómlegu sveit þó að þær komi ekki við sögu í heimildum fyrr en með ritun jarðabókar 1712. Brúar við Laxárgljúfur er jörð í minna lagi sem lagðist í eyði (eða var lögð í eyði) og landið síðan nytjað beint frá Múla og Grenjaðarstað. Hugsanlegt er að Brúar, ásamt fleiri smærri býlum á svæðinu, hafi orðið að víkja fyrir rekstri stórbýlanna – og hefur það sennilega gerst á síðmiðöldum.

⁸ ÍF X, 152, 153

⁹ DI II, 431-434

5. Fornleifaskrá

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (BO, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: SP-228:001). Fornleifaskrá hvernar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og fjallað um sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um.

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGP 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju sé ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirbyggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirbyggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfa ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hætta, 2) hætta, og 3) stórhætta. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem yfirgnæfandi líkur teljast á að stöðum verði raskað vegna áætlað/eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inn í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórfamkvæmda eða sem uppblástur ógnar.

Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

SB-224 Grenjaðarstaður

1712: "Kirkjustaður og beneficium. Jarðardýrleikinn óviss, því staðurinn tíundast ekki." JÁM, 198.
1106/1121: Prestur þar, Eyjólfur Gunnvaldsson fær hluta af beini Marteins frá Jóni bp á Hólum. Bsk I, 242. c. 1184/1201: Eyjólfur Hallsson prestur býr þar. Bsk I, 472. 1259: Erkibiskup skipar Ásgrími Þorsteinssyni staðinn á Grenjaðarstöðum; Íslendingasaga, Sturl, 750. 1315: "sira Sniolfr ... vann ... þat til sættar at hann þa Greniadarstad" IA, 393 1318: Máldagi kirkjunnar "hun ä allt heima land. med ollum vmmerkium. Bruarland. Asgeyrsstadi. Birnostadi. hrijsaland. klambreland. silalæk. Eyjarland. Geitafell. Breydavíkj alla med gognum. Vatney. knappey. Arngierdarey. Odæluholmur. þorkroxholmar. Graslaugzholmur. oc aller smaholmar. Lækiar teygur. Nesiarteigar. Garhuerfa. krakavollur. Soleyar Teygur. finnsteygur. Ketils teygur. fyrer ofan hraungard. þorunnar ey. holmur hinn mykli. husabacki. angimyre. Eskiey. selfor til kringlu vatz. selfor half i skardi vppi. hrossum. vj. hagi ä efri mela. enn. iiij. a nedre mela. afriett j nattfara víkj halfu fiorda hundrade sauda. helmingur j þingeyiu vid Eynarstadi. oc Backaland. þrodiung j Reka firi alla nattfaravíkj. oc aull fluttning fyrer ysta Bol. En fyrer midbol half. oc so vidum oc fiskuer ad helmingi. oc so fyrer skala Reka ä sandi. xij. hundrud fadma med aullum fridendum. halfur Tungu Reki med aullum fridendum. þridiungur hualreka a hiallanesi. fiordngur langa Reka. attungur hualreka a kallbak. med fluttningu. Laxaveydi j osi. Tueyr hlutir ins. vj. hundradz eru þadan fra aull. halft Egguer j osi. seueydur oll j flíote. Reka med aullum gognum a sandi er Gudmundur gaf. uidreki ä sandi. er fylgt hefr Gardzlandi. fiorungur j hulareka a litlu fioru oc vt til suijnar. Rekar þessir hafa fylgt klifzhaga. enn nu eigu bader saman Staderner. Greniadarstadur. ij. hlute. enn mula stadur þridiunginn." DI II 431-434 1331: "Þorsteinn Illhugason þaa Greniadarstad", IA, 398 1333: "sira Þorsteinn Illugason resignerade Breidabolstad. en þa af Egle byskope Greniadarstad." IA, 271 1334: "var Olafi presti gefinn Greniadarstadr." IA, 398 [Þorsteinn Illugason dó s. á., Skb, Flt, 220, 398; hvorttveggja 1335 skv. Lgm, 271-272] 7.11.1357: Böðvar Þorsteinsson staðarhaldari á Grenjaðarstöðum kærir á Illuga Þorsteinsson umboðsmann Hólabps. DI III 116-120. 4.9.1359: Úrskurðarbréf Jóns skalla biskups. DI III 133-134. 11.6.1380: Dómur um að séra Bjarni Þorgrímsson geti ekki lokið staðnum jörðina Öndótsstaði þar sem hann átti ekki jörðina. Einnig dæmt að Ósk Sigurðardóttir skuldi staðnum ekki 2,5 kúgildi né leigu af þeim eða jörðinni Eyjólfstöðum sem Bjarni hafði þóst ljúka staðnum, þar sem hún hafði aldrei fallist á neitt slíkt. DI III 352-354. 29.5.1391: Staðar afhending "J fyrstu heimaland allt med ummerkium. Brualand. Asgeirsstader. Byrnustader. hrysaland. Klambreland. Sijlalækur. Eyjarland. Geitafell. Breidavíkj med ollum gognum. votey. knappey. Arngierdarey. odeiluholmar. torfkrokz holmar. graslauksholmar og smaholmar aller [+marga teiga, eyjar og hólma, selfarir, hrosshaga, afrétt] helmingur i þingey vidur Einarstada og backa land [hualreka, flutninga, fiskver, laxveiði, eggver, selveiði, viðreka] Rekar

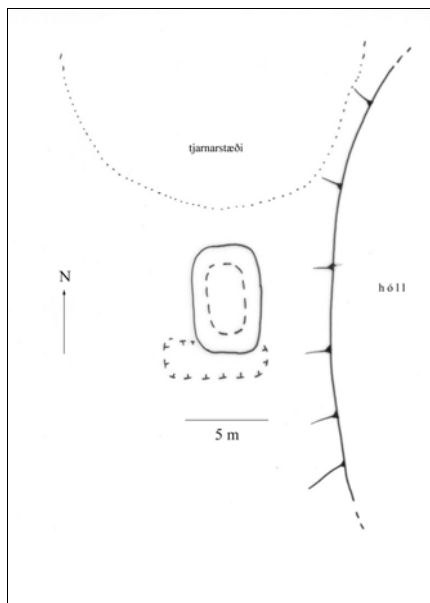
Þessar hafa filgt Klifshaga enn nu eiga staderner bader saman. Greniadarstadur tvo hlute þeirra allra enn Mulastadur þridiungenn. [+fleiri reka] Jtem a Greniadarstada kyrkia liotstade. hraun. Rauf. Brecku. hol. 124c i Myre ellegar skogarland til leiguburðar [bækur, ornamenti, kvikfé, virðingarfé]

Eru hier til 40 hundrada sem luktust j stadarspioll effter sira Biarna heitenn og 50 hundrada er sira Þorsteirn luke j stadarspioll og ej sijdur 8 hundrada Jlag er þorsteirn leste ur Andorstodum." DI IV 17-22 1394: "tok sira Steinmodr Þorsteinsson Hola raad ok profastzdæmi vm Skagafjord. hellt hann ok Greniadarstad ok profastz dæmi vm Þingeyiar þing." IA, 425 26.3.1398: Umboðsbréf. DI III 626-627 19.1.1399: Umboðsbréf. DI III 641-642 1399: "eigr allt heimaland med avllvm vmmerkivm. brvarland. asgeirsstade. birnvstade. hrisa land. klambrar land. silalæk. eyiar land. geitafell. breidavik med avllvm gavgnvm. vatey. knappey. anngerdarey. oðeilvholm. torfkroksholmar. graslavgsholmr oc sma holmar aller [marga teiga, eyjar og hólma, selfarir, hrosshaga, afrétt] helming i þingey vid einarstade oc bakkaland [+hvalreka, flutninga, fiskver, fiskiskála, reka, laxveiði, eggver, selveiði, viðreka] Jtem eigr greniadarstada kyrkia liotzstade. hrvn. ravf. brekkvhol. fiavgr hvndrvt oc tvvtvgv i laxamyre. ella skoga land til leigvbvrdar." DI III 578-582 1400-1404(6): Máldagi kirkjunnar DI III, 582 19.5.1406: Staðarafhending. DI II,I 711 1416-27: Máldagi kirkjunnar DI III, 582. 11.11.1427: Matsbréf fyrir kirkjunar. DI IV 349. 1428 eða síðar: "Thesse ij beneficia j holla biscopsdóme j islande agher nideros domkirkian ... Greniadhastadh j røkiadale som man faar norder till . . . fra holom j jslande oc ligger hart hoss sion oc ther er got lax fiske." DI IV 362. 1429: Máldagi kirkjunnar DI IV, 375-376 [1429]: "iij prestar ok ij diaknar"; DI IV, 380. 12.6.1430: Vitnisburðarbréf. DI IV 420 5.7.1430: 23.5.1430: Kærubréf. DI IV, 422-423 1431: Máldagi kirkjunnar DI IV, 467-468 26.4.1440: Afhendingarbréf. DI IV, 608-609 [1446]: Testamenti Þorvarðs Loptssonar DI IV 676 11.10.1447: "Jörðin Brekkur í Reykjahverfi er ... j greniadarstadar þingum." DI IV, 710 9.8.1448: Gottskálk biskup staðfestir erkibiskupsveitingu séra Jóns Pálssonar fyrir Grenjaðarstað; DI IV, 740 23.12.1449: "Jörðin Hagi ... stenndvr j hvavmmvm j greniadarstadar kirkiv sokn." DI V, 34 5.10.1453: "Jörðin Presthvammur j reykiadal [er] j greniadarstada þingum." DI V, 111 17.3.1456: "Jörðin Dýjar liggir i greniadarstadapingum." DI V, 137 30.5.1458: "Staðnum reiknuð selstaða í Þegjandadal." DI V 165-166 1461: Máldagi kirkjunnar DI V, 280-283 [1461] 3 prestar og 2 djáknar DI V, 359. 14.5.1479: Dómur um vanefndir sr. Einars Benediktssonar um staðarhald á Grenjaðarstað og er staðurinn aftur dæmdur undir bp. DI VI, 193-95 17.4.1493: Jarðirnar Brekka, Víkingsstaðir og Holtakot eru í Grenjaðarstaðarkirkjusókn. DI VII, 169. 3.12.1493: Jörðin Presthvammur er í Grenjaðarstaðarkirkjusókn. DI VII, 197. 1525: Máldagi kirkjunnar DI IX 322-325 1557: Máldagi kirkjunnar DI XIII 259-260.

Tún 15+1 í órækt, ¼ sétt. Sáðreitir 375 m². -Túnakort. "Túninu spillir bæjarlækurinn með vatnságangi, sem gjörir mýri og jetur úr rótina, og so ber hann á það leir í vatnavöxtum, þó er þetta ekki ennþá mikil spjöll en sjer út til meiri skaða með framtíðinni. Enginu spilli Laxá oftlega með grjóts, sands og mosa áburði, sem hingað til hefur þó orðið með stórerfiði komið. Þar hleypur hún í hraunið, sem er undir öllu þessu engi, og sprengir upp stórar fletur, fleytir sumum burt, en hinar síga niður aftur, þar með er engið grýtt og seinunnið, annars gott og grasgefið að öllu. Uthagarnir eru nokkurn veginn bjarglegir..." JÁM, 199.

SD-224:052 tóft heystæði

65°48.193N 17°17.447V

Tóft af heystæði,
horft til NNA

Tóft af heystæði er í hólum þar sem nýr vegur vegna virkjunar mun liggja. Á loftmynd sést hvar áætlað vegarstæði sveigir frá núverandi vegi til NNV skammt vestan við langan hólma í ánni og liggur þar upp fyrir hólum sem nú eru fast vestan við veginn. Þetta er um 500 m norðan við mörk Aðaldæla- og Reykdælahrepps og a.m.k. 100 m vestan við núverandi veg.

Norðan við hólana er mjög grösug, aflíðandi brekka í halla mót suðri og austri. Fast norðvestan við hólana er starartjörn en hún er nú uppþornuð. Hún er í mynni kvosar sem þrengist til suðurs.

Á suðurbakka tjarnarstæðisins er tóft af heystæði sem er á kafi í grasi. Hún er 6 x 4 m stór og snýr norður-suður, hæð er um 0,2 m. Sunnan og vestan við hana vottar fyrir reglulegum skurði, innan við 1 m breiðum, þar sem torf hefur verið rist. Tóftin er á milli nýs vegarstæðis og uppistöðulóns og ætti því að geta sloppið við rask.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SB-224:053 gata leið

65°48.155N 17°17.398V

Uppgrónar reiðgötur liggja um kvosina sunnan við heystæði 052.

Gróin kvos sem þrengist til suðurs.

Göturnar liggja austur fyrir heystæðið og áfram til suðurs, upp úr kvosinni í þrengslum vestan við stóran, grýttan hól. Allt að 3-4 samhlíða slóðar sjást. Líklega hefur þetta verið hluti af reiðgötum suður Laxárdal, heim að Birningsstöðum og áfram suður úr.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SB-224:054 hellir fjárskýli

65°48.080N 17°17.184V

Fjárhellir, horft til NNA

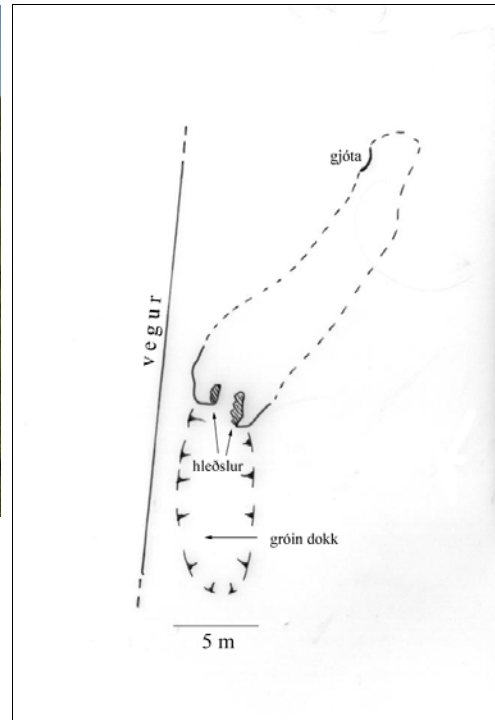
Gamall fjárhellir er 5 m austan við veginn suður Laxárdal, tæpum 200 m norðan við mörk Aðaldæla- og Reykdælahrepps. Hellirinn er í hrauni.

Hlaðið hefur verið um hellisopið sem snýr mót suðri.

Framan við munnann er grösug dokk, um 10 m löng, sýnilega hluti af sömu hraunsprungu eða -gangi og hellirinn en þakið hefur fallið niður. Munninn er mest um 1,5 m hár og 1-

1,5 m breiður. Hlaðið hefur verið meðfram honum beggja vegna, líkt og gangur, 2 m langur og 1-1,3 m breiður. Hæð hleðslna er allt að 1,4 m og er austurveggurinn veglegri. Ekki var farið niður í hellinn. 15 m norðaustur af munninum er gjóta sem sýnilega opnast niður í hellinn, því er hann a.m.k. 15 m langur og á að giska 6-8 m breiður.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SB-228 Presthvammur

24 hdr 1529. 1712: "Jarðadýrleiki xxiii €, eftir því sem jörðin tíundast presti og fátækum..." JÁM, 213. Jarðarinnar er getið í Reykdælu sem er rituð ummiðja 13. öld. ÍF X, 152. 1453: Jörðin nefnd í bréfi DI V, 111. 1463: Þorsteinn Jónsson kaupir jörðina. DI V, 392. 1493. Þá gaf Þorsteinn Þorleifsson Hóladómkirkju jörðina. DI VII, 197. 1499: Hálf jörðin seld fyrir Ljótstaði í Vopnafirði. DI V, 110. 1529: Hólabiskup kaupir jörðina. DI IX, 487. 1530: Landamerkjaskrá jarðarinnar. DI IX,

562.

Tún 6.4 ha, 2/3 slétt. Sáðreitir 300 m². -Túnakort. "Túnið er spilt af lángrandi órækt. Enginu spillir grjósuppgangur og leirs og sands áburðurur Laxá. Úthagar eru nægir." JÁM, 214.

SB-228:010 heimild um leið

65°48.680N 17°17.786V

"Upp af stíflunni er Hveitibrauðshvammur. Um hann liggur gata, sem Laxdælir fóru um, þegar þeir fóru lestarferðir til Húsavíkur." segir í örnefnalýsingu. Göturnar lágu um Hveitibrauðshvamm og áfram til suðurs. Þær eru greinilegar í hvamminum upp af Eiríkseyjum.

Göturnar eru greinilegastar í Hveitibrauðshvamminum. Hann er nokkuð sléttur og lyngivaxinn.

Nokkrir samsíða slóðar í lyngivöxnum móa. Göturnar verða ógreinilegri eftir því sem nær sunnar dregur. Þegar komið er til móts við Eiríksvað (020) eru þær orðnar alveg ógreinilegar. og ekki er hægt að greina þær síðasta spottann að ánni.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Presthvattnur, 2

SB-228:012 beitarhúsatóftir

65°47.849N 17°16.656V

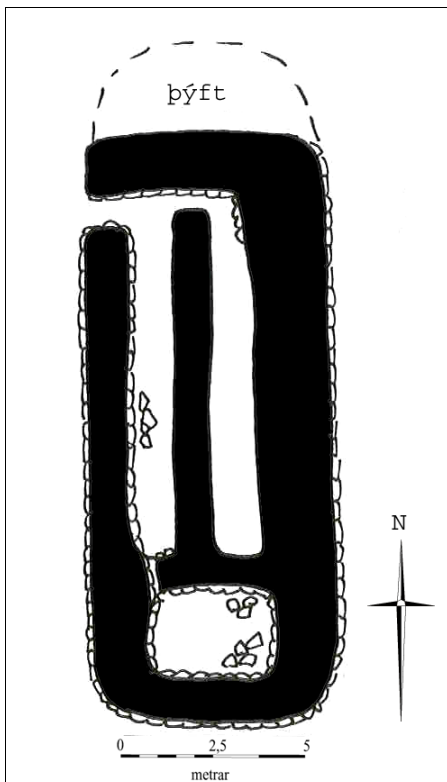
"Heita uppsprettan á [Presthvattns]dalnum kölluð Laugin. Þar fyrir neðan eru gamlar beitarhústættur." segir í örnefnaskrá. 50-70 m suðvestan við þar sem Laugin rennur niður hlíðina eru beitarhúsatóftir. Þær eru 20-30 m ofan við Laxá, 20 m neðan við sundlaugarhleðslu 019. Beitarhúsin eru ofan við norðurhluta stórs hólma í ánni. Óljós vegarslóði liggur 10 metrum austan við tóftina.

Um 50 m breiður bakki milli bratrar hlíðar og Laxár. Hlíðin er lyngivaxin en bakkinn vaxinn bæði grasi og lyngi. Gróið hraunlendi.

Beitarhúsin er nokkuð hærri

Beitarhúsin, horft til suðausturs

Beitarhúsin, horft til suðvesturs

en umhverfið. Þau eru hlaðin úr torfi og grjóti og eru grjóthleðslur áberandi. Tóftin er tvískipt, snýr norður-suður og er 16 X 7 m að stærð. Nyrðra hólfið er mun stærra (innanmál 11 X 3). Eftir því endilöngu gengur garði og nyrst

á vesturvegg þess er op. Syðra hólfið hefur verið hlaða og er það dýpra en fjárhúsin norðar. Mesta dýpt er 1,6 m. Hlaðan er 3 X 2,5 m að innanmáli. Innri veggir hennar hafa nær eingöngu verið hlaðnir úr grjóti en þeir eru nú farnir að hrynja. Austurveggur beitarhúsanna er áberandi verst farinn og töluvert bruninn en tóftin er annars nokkuð stæðileg. Frá norðurvegg tóftarinnar er 2 m breið hæð (þ.e. 2 X 7 m). Ekki er óhugsandi að þetta séu leifar eldri bygginga sem beitarhúsin hafi verið byggð á. 5 m suðvestan við suðvestur horn beitarhúsanna er fagurgræn, lág hæð sem er 2-3 m í þvermál. Þar gætu leynst mannvistarleifar.

Hættumat: hætta vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Presthvammur, 3-4

SB-228:013 Húshellir hellir fjárskýli

65°47.811N 17°16.629V

Húshellir, horft til NNA

"Heita uppsprettan á [Presthvamms]dalnum kölluð Laugin. Þar fyrir neðan eru gamlar beitarhústættur. Austast í árhraunkambinum skammt fyrir sunnan tættunnar er hellir, sem heitir Húshellir." segir í örnefnaskrá. Húshellir er um 70 m suðvestan við beitarhúsin (012) og 15 m vestan við óljósan vegslóða. Hann er 10-20 m austan við Laxá. Vestan við er lyngivaxið hraunlendi en austan við (ofan við) grasi vaxið aflíðandi svæði að brekkurótum. Í brekkunni vex birki. Húshellir er hellisskúti sem kindur hafa leitað í. Opið er 0,7-0,8 m hátt en 0,4-0,5 m breitt. Hellirinn lækkar inn og er víðast lægri en 0,5-0,6 m. Erfitt er að greina stærð hans en hann

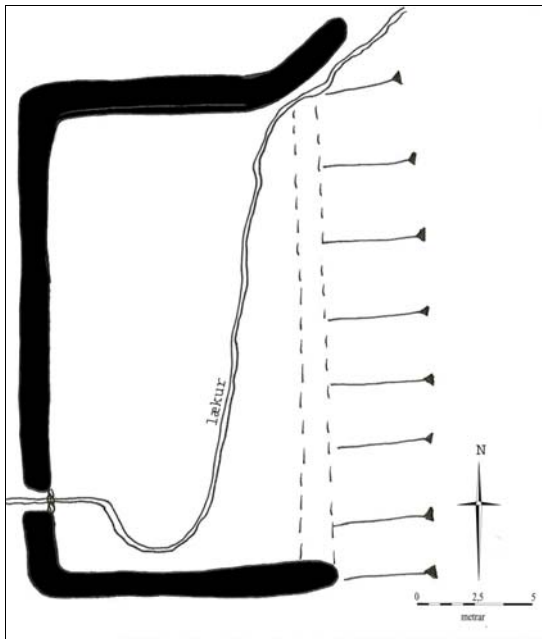
er vart stærri en 1,5-2 m í þvermál. Frá hellinum liggur slóði upp. Svo er að sjá sem aðeins hafi verið hlaðið upp á brúnir dældar sem liggur að hellisskútanum og kindagötur liggja eftir. Annars er skútinn algjörlega náttúrusmíð en nafnið tilkomið vegna nálægðar við beitarhúsin (012).

Hættumat: hætta vegna framkvæmda

Heimildir: Ö-Presthvammur, 3-4

SB-228:018 hleðsla sundlaug

65°42.861N 17°16.639V

Sundlaugin, horft til suðvesturs

Um 10 m ofan við beitarhúsin (013) er hlaðið fyrir sundlaug. Hún er til móts við Laugeyjar. Vatni var veitt úr Lauginn sem er ofan við hleðsluna, niður hlíðina og í sundlaugina sem byggð er fast upp við brekkuræturnar. Sundlaugin er fast ofan við ógreinilegan vegslóða.

Um 50 m breiður bakki milli brattrar hlíðar og Laxár. Hlíðin er lyngivaxin en bakkinn vaxinn bæði grasi og lyngi. Gróðið hraunlendi.

Hleðslurnar eru ferningslaga. Á tveimur stöðum má sjá hvar vatni hefur verið veitt niður hlíðina og í laugina. Austurveggur hennar er í raun lítið annað en brekkan en aðrar hlíðar eru hlaðnar úr torfi. Lítill

og straumlítill lækur rennur í hlykkjum í gegnum laugina og í gegnum op á austurvegg. Greinileg grjóthleðsla hefur áður verið fyrir opinu og þannig stíflað lækinn. Samtals eru torfhleðslurnar 26 X 13 m að stærð. Laugin er var löguð og endurgerð að hluta þegar fyrstu virkjanaframkvæmdir áttu sér stað í Laxárdal.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

SD-228:019 hleðsla óþekkt

65°47.619N 17°16.741V

Ferhyrnd gerðishleðsla úr hellugrjóti er 20 m sunnan við lítinn læk í hlíðinni. Hleðslan er um 140 m

Gerði, horft til vesturs

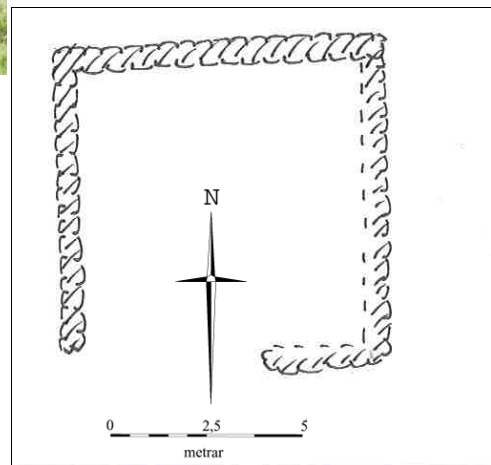
norðan við beitarhús 012, 30-40 m austan Laxár en 15 m vestan við bíslóða. Á um 80 m breiðum bakka Laxár áður en brött brekka tekur við.

Gerðið er 8 X 8 m að stærð. Það er mest 0,5 m á hæð. Norðurhlíð þess er langskýrust en austur- og vesturhlíðar eru nær alveg horfnar og suðurhlíðin er vart merkjanleg. Vesturhlíðin er grasi gróin að innan. Hleðslur eru litlar að umfangi en sýnast hvorki gamlar né signar. 10 m ofan (austan) við gerðið má greina garðlag úr torfi sem liggur samtals í um 25 m upp og inn bratta hlíðina en er rofið af vegarslóða neðarlega. Þetta garðlag er rúmur 1 m á breidd en 0,3 m á hæð. Það er fornlegra heldur en gerðið.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Garðlag, horft til ASA

SD-228:020 Eiríkvað. frásögn um vað

65°48.581N 17°17.760V

Vað var á Laxá um 50 m sunnan við Eiríkseyjar á Laxá. Þetta vað átti prestur frá Grenjaðarstað að hafa farið til að hitta hjákonu sína sem bjó austan Laxár í Geitafelli. Þá var riðið skáhallt yfir Laxá ofan Eiríkseyja. Bakkar beggja vegna Laxár eru fremur lágir og henta vel til að ríða ofan í ána og uppúr. Áin er sæmileg yfirferðar á þessum stað en ekki sjást slóðar að eða frá ánni á þessum slóðum. Göturnar um Hveitibrauðshvamm 010 eru þó ekki mjög langt frá.

Hættumat: stórhætta, vegna framkvæmda

SB-228:021 tóft

65°48.673N 17°17.777V

20-25 m austan við þar sem þverhniptur bakki tekur við að Laxá er tóft á klettahæð. Tóftin er til móts við neðri eyjur Eiríkseyja, milli þeirra og stíflu, um 130 m ofan við stífluna í Laxá og fast vestan við óljósa götuslóða sem liggja um hvamminn.

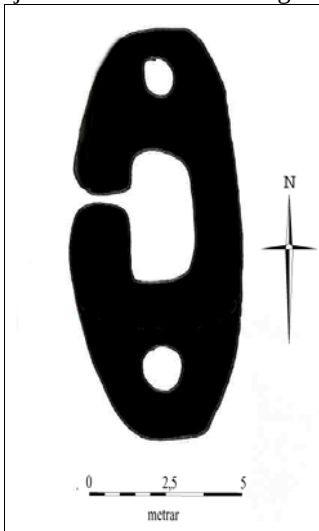
Tóftin er í lágum hvammi sem hallar lítillega til suðvesturs. Umhverfis er grasi gróið en einnig lyngivaxið. Mjög lítill lækur rennur norðan við tóftina.

Tóftin er lyngivaxin og sigin en stendur þó nokkru hærri en umhverfið. Hún er um 14 m á lengd en 5-6 m á breidd um miðjuna þar sem hún er breiðust. Hún mjókkar til beggja enda en er þar 3-4 m á

breidd. Suðurhluti tóftarinnar er mjög siginn og enn

Tóftin fyrir miðri mynd, horft til VSV

óljósari en aðrir hlutar. Hugsanlegt er að hann tilheyri eldra byggingaskeiði.

Innan afmarkaða svæðisins sést tóftin, horft til ANA

Veggir tóftarinnar eru allir fremur óskýrir, sérstaklega innri brún þeirra. Tóftin virðist skiptast í þrjú hólfi (nema syðsta hólfið tilheyri eldra byggingaskeiði) og hugsanlegt að op hafi verið á vesturvegg miðjuhólfsins norðarlega. Engar grjóthleðslur sjást í tóftinni. Hæð mæld utanfrá er mest 0,6 m en innanfrá mest 0,3 m.

Hættumat: hætta vegna framkvæmda

6. Minjar í hættu í Laxárdal

Í Laxárdal er ræktunarland fyrst og fremst í hlíðum og fjallsrótum en undirlendi lítið. Jarðir í Laxárdal sem fyrirhuguð vatnsborðshækkun nær til eru Presthvammur að austanverðu og Grenjaðarstaðatorfa og Birningsstaðir að vestanverðu. Grenjaðarstaðatorfa er í Aðaldælahreppi og samanstendur af sex býlum, þar á meðal Brúum, sem eiga óskipt beitarland að fyrirhuguðu lónsstæði. Presthvammur er einnig í Aðaldælahreppi en Birningsstaðir í Reykdælahreppi.

Gengið var um allt svæðið en fornleifar reyndust einungis innan landamerkjia Grenjaðarstaðatorfu (Brúum) að vestanverðu en Prestshvamms að austan.

Að lokinni yfirferð yfir þekkta minjastaði úr heimildum var ljóst að a.m.k. 3 fornleifar væru á eða í grennd við það svæði sem fyrirhuguð yfirborðshækkun Laxár nær til. Eftir að rætt hafði verið við heimildamenn og gengið um svæðið fjölgaði þessum stöðum nokkuð og samtals voru skráðir 10 staðir; 3 í landi Grenjaðarstaðatorfu (Brúa) en 7 í landi Prestshvamms.

Af minjastöðunum 10 lenda 5 utan þess svæðis sem fer undir vatn hvort sem hækkun lóns verður 10 eða 12 m. Allir þessara 5 staða eru hins vegar nálægt því svæði sem fer undir vatn (flestir innan við 20 m, allir innan við 50 m frá) og teljast því í einhverri hættu vegna návígi við framkvæmdirnar. Þegar útlínur lónsins voru dregnar fyrir aukna lónhæð var stuðst við kort með 1 m hæðarlínunum frá Raforkumálastjóra (Orkustofnun), gerð í Lichtenstein 1956. Hnitakerfi þeirra er staðbundið, en aðlagð hnitakerfi ÍSN93 eins vel og kostur er. Engu að síður ber að nota gögnin með fyrirvara um nákvæma staðsetningu og því ekki hægt að útiloka að minjastaðirnir 5 sem virðast rétt utan áhrifa svæði framkvæmdanna geti leynst í hættu. Umræddir staðir teljast því í *hættu* þar til endanlega hefur verið gengið úr skugga um að þeir séu utan þess svæðis sem fer undir vatn. Þessir staðir eru hins vegar ekki í *stórhættu* þar sem útlit er fyrir að framkvæmdin þurfi ekki að hafa áhrif á þá.

Þeir staðir sem eru innan þess svæðis sem fer undir vatn við fyrirhugaðar framkvæmdir teljast í *stórhættu* enda miklar líkur á því að fyrirhugaðar framkvæmdir komi til að skemma þá. Helmingur minjastaðanna sem skráðir voru teljast í *stórhættu*.

Minjastaðirnir 10 sem skráðir voru í Laxárdal eru eftirfarandi:

Í landi Brúar (Grenjaðarstaðs):

- SÞ-224:052: tóft af heystæði
- SÞ-224:053: leið
- SÞ-224:054: fjárskýli

Í landi Presthvamms:

- SÞ-228:010: leið
- SÞ-228:012: beitarhúsatóftir
- SÞ-228:013: fjárskýli
- SÞ-228:018: sundlaug
- SÞ-228:019: garð/gerðishleðsla
- SÞ-228:020: vað
- SÞ-228:021: sigin tóft

6.1 Minjar í hættu miðað 10 m lónborðshækkun

Vestan Laxár eru þrír minjastaðir þekktir sem gætu reynst í hættu verði lón hækkað. Verði hækkun lónsins 10 m, virðist sem tóft af heystæði (SÞ-224:052), fjárhellir (SÞ-224:054) og sá hluti reiðgatnanna (SÞ-224:053) sem greinilegur er á yfirborði muni allt lenda utan þess svæðis sem áætlað er að fari í kaf. Þrátt fyrir þetta ber að hafa í huga að reiðgötunar hafa án ef legið um það svæði sem fer í kaf og einnig þá staðreynd að fjárhellirinn er á litlu svæði sem verður umkringt vatni verði hækkunin 10 m. Þessir staðir eru því báðir í stórhættu vegna framkvæmdanna.

Austan ár mun einugis vað (SÞ-228:020) hverfa undir lón. Að auki mun þó hluti reiðgatna sem lágu suður eftir Laxárdal hverfa undir vatn. Sá hluti reiðgatnanna sem er greinilegastur (SÞ-228:010) lendir þó ekki undir vatni verði stíflan hækkuð um 10 m. Aðrar fornleifar sem skráðar eru utan þess svæðis sem hverfa mun undir vatn við 10 m hækkun stíflu.

6.2 Minjar í hættu miðað 12 m lónborðshækkun

Verði lón hækkað í 12 m munu allar fornleifarnar þrjár vestan Laxár lenda undir vatni. Austan ár mun fornleg tóft (SÞ-228:021) og greinilegasti hluti gatna (SÞ-228-010) sem lágu um dalinn sleppa þó vissulega lendi stærstur hluti gatnanna undir vatni. Að auki mun vað (SÞ-228:020) lenda undir vatni. Aðrar fornleifar sem þekktar eru á austurbakkanum munu ekki lenda undir vatni þó yfirborðshækkun verði 12 m.

Við fornleifaskráningu voru áhrif fyrirhugaðra vegarslóða við lónið einnig metin. Engar minjar teljast í hættu vegna fyrirhugaðs vegarslóða frá inntakshúsi norðan við lónið austanvert. Vegarslóði sem ráðgerður er sunnarlega á svæðinu, vestan Laxár mun hins vegar fara yfir reiðgötur (SP-224:054).

7. Niðurlag

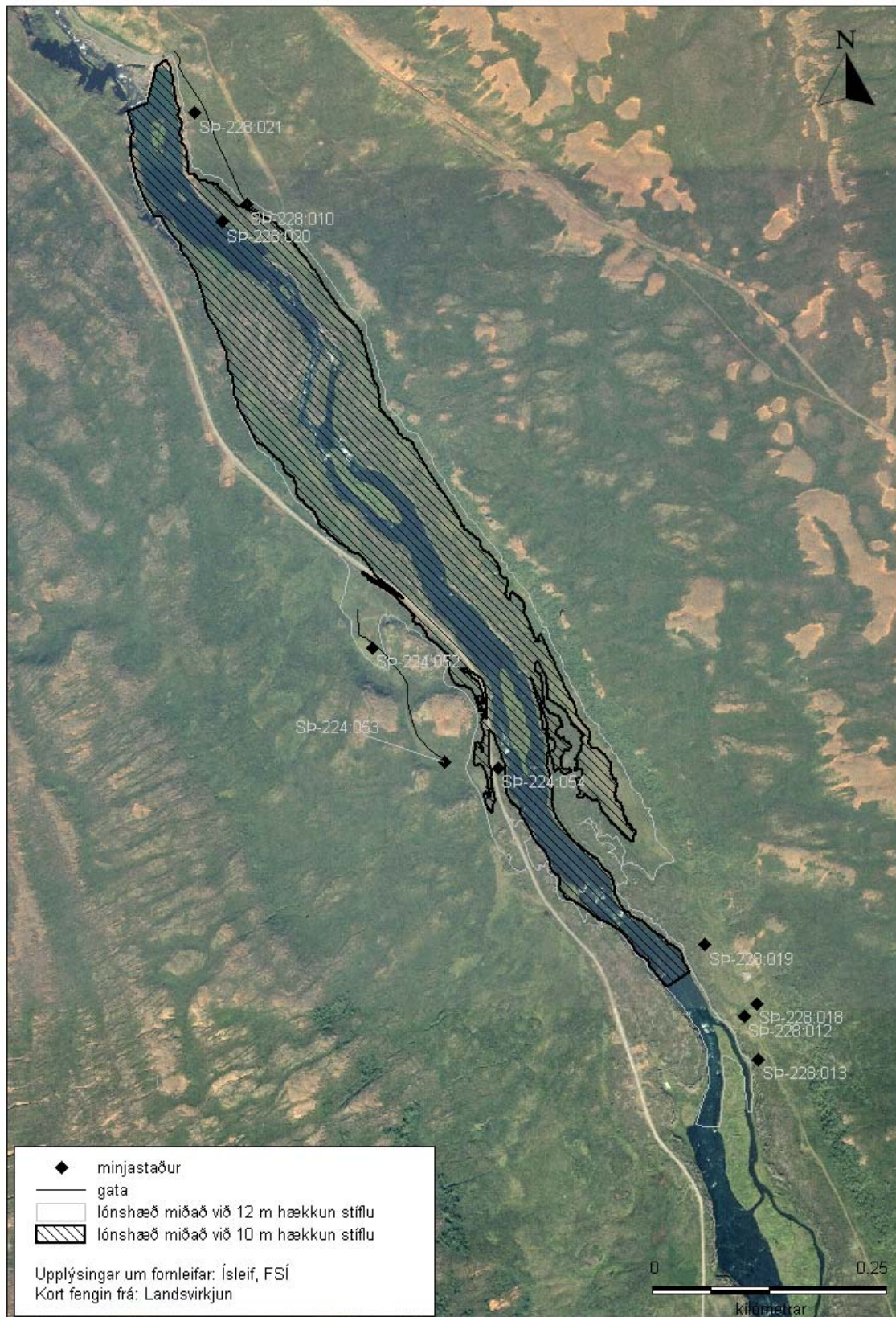
Samtals voru skráðar 10 fornleifar við Laxá sem eru innan áhrifasvæðis fyrirhugaðs lónstæðis eða í næsta nágreppi þessa. Af fornleifunum 10 eru 5 sem lenda utan þess svæðis sem fer undir vatn hvort heldur sem stíflan yrði hækkuð um 10 eða 12 metra. Verði hækkunin 12 m reynast hinar fornleifarnar 5 sem skráðar voru í stórhættu. Verði stíflan hins vegar hækkuð um 10 m reynast 4 fornleifar stórhættu.

Verði að hækkun stíflu er hugsanlegt að frekari rannsóknur þyrfti að gera á þeim mannvirkjum sem koma til með að hverfa undir vatn (t.d. heystæði SP-224:052). Eins og áður var bent á eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar og má enginn spilla þeim, granda né hylja nema að fengnu leyfi Fornleifaverndar ríkisins. Fornleifavernd ríkisins mun meta hvort áhrif framkvæmdanna á fornleifar eru ásættanleg og þá til hvaða mótvægis aðgerða sé rétt að grípa.

Í skýrslulok er rétt að geta þeirra takmarka sem eru á meðfylgjandi mati. Mat á áhrifum fyrirhugaðra framkvæmda á fornar mannvistarleifar er nýjung hér á landi. Engin viðurkennd aðferðafræði liggur fyrir og þróun aðferða er skammt á veg komin. Enn er langt í land að unnt verði að skera úr með fullri vissu að við tiltekna framkvæmd verði engin hætta á að minjar finnist þar við jarðrask. Þó miðar í þá átt að unnt verði að gera markvissa fornleifaleit í þágu framkvæmda.

Heimildaskrá

- AI** : *Alþingisbækur Íslands* IV Reykjavík 1920-1924.
- Árb'06**: Brynjúlfur Jónsson. "Rannsókn í Norðurlandi sumarið 1905". *Árbók Hins Íslenska fornleifafélags* 1906, 3-27
- BBSÞ**: Helgi Jónasson, Jóhanna Á. Steingrímsdóttir & Erlingur Arnórsson. *Byggðir og bú Suður-Pingeyinga* 1985 [án útgáfustaðar] 1986
- Biskupasögur; gefnar út af hinu íslenska bókmenntafélagi* I-II bindi, Kaupmannahöfn 1858-1878
- DBFJ**: Bruun, Daniel og Finnur Jónsson: *Um hove og hovudgrafinger paa Island* Kaupmannahöfn 1910
- DI**: *Íslenskt fornbréfasafn* I-XVI, Kaupmannahöfn/Reykjavík, 1857-1972
- FF**: Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823 I-II, Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar, Reykjavík. 1983
- Guðrún Alda Gísladóttir og Orri Vésteinsson. 2001. *Menningarminjar í Reykdælahreppi. Svæðisskráning*. Reykjavík. Fornleifastofnun Íslands. FS151-01021.
- Haraldur Matthíasson: *Landið og Landnáma* II, Reykjavík 1982.
- Hildur Gestdóttir og Sædis Gunnarsdóttir. 2001. *Menningarminjar í Aðaldal, Kinn og Bárðardal. Svæðisskráning*. Reykjavík. Fornleifastofnun Íslands. FS129-00111.
- IA**: Storm, Gustav: *Islandske Annaler indtil 1578*, Kristjánía 1888
- ÍF I**: *Íslensk fornrit I. Íslendingabók & Landnáma*, Reykjavík 1986
- ÍF X**: *Íslensk fornrit X. Ljósvefningasaga með þáttum, Reykdælasaga og Víga-Skútu*, Reykjavík 1940
- JÁM**: Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. *Pingeyjarsýsla*. XI bindi Kaupmannahöfn, 1943
- JJ**: Johnsen, J: *Jarðatal á Íslandi* Kaupmannahöf 1847
- KEKH 2000**: Kristján Eldjárn: *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*, Reykjavík 2000
- KK**: Kálund, Kristian: *Íslenskir sögustaðir. Norðlendingafjórðungur* III Reykjavík 1986
- Orri Vésteinsson. *Fornleifakönnun: Jarðgöng milli Ólafsfjarðar og Siglufjarðar*. Reykjavík 2001. Fornleifastofnun Íslands. FS141-01061.
- SSÞ**: *Pingeyjarsýslur. Sýslu og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1844*. Reykjavík 1994
- Sturlunga saga* I-II Reykjavík 1946
- SÞ**: Sigurður Þórarinnsson: "Gjóskulög og gamlar rústir. Brot úr íslenskri byggðasögu" *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1976, 5-38
- Ö-nafn bæjar** Örnefnaskrár Presthvamms, Grenjaðarstaðs, Brúa og Kasthvamms. (Örnefnastofnun Íslands).

Kort 1: Fornleifar í hættu miðað við 10 m hækkun stíflu

Kort 2: Fornleifar í hættu miðað við 12 m hækkun stíflu